

” Кудря О. Використання майбутніми учителями технологій мейкерства в сфері декоративно-прикладної творчості у соціальних проєктах. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 9. С. 40-44. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-006>.

Kudria O. Vykorystannia maibutnimy uchyteliamy tekhnolohii meikerstva v sferi dekoratyvno-prykladnoi tvorchosti u sotsialnykh proiektakh [The use by future teachers of the technology of creation in the sphere of decorative and applied creativity in social projects]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2024. Vol. 12, No 9. S. 40-44. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i9-006>.

УДК 37.091.313:745.5:364-054.73(477-88)

DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i9-006

Оксана КУДРЯ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-4602-9883>

pnpu147@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ТЕХНОЛОГІЙ МЕЙКЕРСТВА В СФЕРІ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЇ ТВОРЧОСТІ У СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТАХ

Анотація. Актуальність дослідження полягає у необхідності навчання студентської молоді забезпеченню психологічної підтримки та соціальної інтеграції родин внутрішньо переміщених осіб через використання інноваційних методів, таких як мейкерство у сфері декоративно-прикладної творчості. В умовах військових дій в Україні та масового переміщення громадян, актуальним є пошук ефективних способів надання допомоги цій категорії населення, зокрема через творчість та освітні ініціативи. Основною метою дослідження було висвітлення практичного досвіду залучення студентів – майбутніх учителів технологій до використання мейкерства у сфері декоративно-прикладної творчості у роботі з родинами вимушених переселенців, а також аналіз ефективності цих підходів для зменшення рівня стресу та тривожності серед учасників. Використані методи дослідження включали аналіз та узагальнення наукової літератури, обробку та інтерпретацію результатів проведених заходів з мейкерства. Результати дослідження демонструють, що мейкерство у сфері декоративно-прикладної творчості є засобом арт-терапії, а мейкерські заходи є ефективними для соціальної інтеграції для родин внутрішньо переміщених осіб. Залучення до творчої діяльності в рамках мейкерських проєктів сприяє зниженню рівня стресу і тривожності серед учасників, підвищує їхню самооцінку. Досвід організації майстер-класів, воркшопів підтвердив, що процес спільного створення декоративних виробів не лише сприяє прояву творчого потенціалу і розвитку навичок, але й створює умови для формування нових соціальних зв'язків. Учасники таких заходів відзначають покращення емоційного стану і зниження відчуття соціальної ізоляції. Впровадження мейкерства у сфері декоративно-прикладної творчості в роботу з родинами внутрішньо переміщених осіб позитивно впливає на психологічний стан учасників, сприяє зниженню рівня стресу, підвищенню самооцінки та зміцненню соціальних зв'язків серед учасників. Студенти – майбутні учителі технологій здобули цінний досвід взаємодії з родинами вимушених переселенців, що дозволило їм удосконалити педагогічні навички у сфері технологічної освіти, продовжувати розвивати професійну компетентність.

Ключові слова: трудове навчання та технології; здобувачі освіти; мейкерство; декоративно-прикладна творчість; внутрішньо-переміщені особи; арт-терапія.

Oksana KUDRIA

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-4602-9883>

pnpu147@gmail.com

THE USE BY FUTURE TEACHERS OF THE TECHNOLOGY OF CREATION IN THE SPHERE OF DECORATIVE AND APPLIED CREATIVITY IN SOCIAL PROJECTS

Abstract. The study's relevance lies in the need to train student youth to provide psychological support and social integration of families of internally displaced persons through innovative methods, such as making in the field of decorative and applied creativity. In the conditions of military operations in Ukraine and the mass displacement of citizens, it is urgent to find effective ways of assisting this category of population, in particular through creativity and educational initiatives. The main goal of the study was to highlight the practical experience of involving students - future teachers of technology in the use of making in the field of decorative and applied creativity in working with families of forced migrants, as well as to analyze the effectiveness of these approaches to reduce the level of stress and anxiety among participants. The research methods used included the analysis and generalization of scientific literature, empirical methods, processing, and interpretation of the results of the maker activities. The study results demonstrate that making in decorative and applied creativity is a means of art therapy, and making activities is effective for social integration for families of internally displaced persons. Involvement in creative activities within the framework of maker projects helps to reduce the level of stress and anxiety among participants, increases their self-esteem, and helps restore a sense of control over the situation. The experience of organizing master classes and workshops has confirmed that the joint creation of decorative products promotes the manifestation of creative potential and the development of skills and creates conditions for forming new social ties. Participants of such events note the improvement of their emotional state and decrease in the feeling of social isolation. The introduction of makercraft in work with the families of internally displaced persons has a positive effect on the psychological state of the participants, helps to reduce the level of stress, increases self-esteem, and strengthens social ties among the participants. Students - future teachers of technology gained valuable experience in interaction with families of forced migrants, which allowed them to improve their pedagogical skills in the field of technological education to continue developing professional competence.

Keywords: labor training and technologies; education seekers; making; decorative and applied creativity; internally displaced persons; art therapy.

Постановка проблеми. Підтримка родин внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в реаліях сьогодення є одним із першочергових завдань, що постають перед суспільством та державою. На тлі військових дій, які тривають на території України і призводять до вимушеного переселення громадян, забезпечення належної допомоги таким родинам стає критично важливим для збереження їх добробуту та соціальної інтеграції. ВПО часто стикаються з проблемами адаптації, доступу до медичних, освітніх та соціальних послуг, а також потребують психологічної підтримки. Відсутність належної допомоги може призвести до соціальної напруженості та погіршення становища цих родин. Таким чином, забезпечення належної підтримки ВПО є не тільки актом гуманізму, але й необхідною умовою для стабільного розвитку суспільства та держави в цілому.

Здоров'я членів родин ВПО часто перебуває під загрозою через стреси, пов'язані з переміщенням, соціальною ізоляцією та економічними труднощами. І на сьогоднішній день вже є напрацьовані арт-терапевтичні методики, що показали свою ефективність у роботі з даною категорією населення, які допомагають знижувати рівень стресу, покращувати емоційний стан та сприяти адаптації до нових умов життя. Арт-терапія дозволяє людям, які пережили травматичні події, виразити свої емоції та переживання через творчість, що є особливо важливим для тих, кому важко вербалізувати свій досвід. Ці методики, зокрема, включають малювання, ліплення, музикотерапію та інші види творчої діяльності, які допомагають зняти внутрішню напругу та сприяють відновленню психологічного балансу. Вони застосовуються в реабілітаційних центрах, тимчасових притулках та інших установах, які надають допомогу ВПО, демонструючи позитивні результати в покращенні психологічного стану та інтеграції цих осіб у нове середовище.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика підтримки родин ВПО є надзвичайно актуальною для реалій сьогодення, знаходить різноаспектне висвітлення у наукових доробках науковців, педагогів, психологів, громадських діячів: розглядалися соціально-психологічні аспекти адаптації внутрішньо переміщених осіб (З. Бондаренко, О. Медведєва, Ю. Підвальна, Л. Федорова, І. Хотенюк), приділено увагу аналізу проблем внутрішньо переміщених осіб у період воєнного стану (Л. Гуляєва, О. Мельничук), представлено досвід благодійних та громадських організацій в наданні соціально-психологічної допомоги вимушеним переселенцям (Х. Ляхович, О. Матвеюк, Л. Тимків), розглянуто практики інтеграції дітей ВПО у нові громади (Т. Брайченко, Т. Коник, Н. Якухіна), висвітлено особливості надання психолого-педагогічної допомоги батькам з дітьми із сімей вимушено переміщених осіб (О. Булгакова, К. Каліна, Т. Климач Д. Крутікова, В. Похилько, І. Трубавіна).

Питанням арт-терапії у роботі з ВПО присвячено низку праць, зокрема, над даною проблематикою працювали К. Гавриловська, О. Гарбузенко, Ю. Гундєртайло, Ю. Дем'янчук, Т. Жванія, Н. Чен; О. Олейнік розглядає реалізацію арт-терапії в умовах родинного табору для родин ВПО та родин загиблих воїнів, В. Костіна – арт-терапію як засіб соціальної підтримки в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. Специфіку використання креативного потенціалу арт-терапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб висвітлювали А. Солнишкіна [8], Н. Квітко [2], О. Куліш та І. Сірик [4] й ін. Недостатньо висвітленим є питання використання мейкерства як арт-терапевтичного засобу у роботі з ВПО.

Метою статті є висвітлення практичного досвіду залучення студентів – майбутніх учителів технологій до використання мейкерства в сфері декоративно-прикладної творчості у роботі з родинами ВПО як арт-терапевтичного засобу.

Методи дослідження: З метою досягнення визначеної мети та завдань було використано теоретичні методи дослідження (аналіз й узагальнення даних наукової літератури, Інтернет-джерел), емпіричні методи дослідження (*обробку та інтерпретацію результатів проведених заходів*).

Виклад основного матеріалу дослідження. Звернення до доробку фахівців, що висвітлювали питання мейкерства, показало, що науковці використовують поняття «мейкерство», «мейкер», «мейкерські здібності», «мейкерські технології» [1, с. 147; 5; 6]. Так, мейкерство походить від англійського слова «make», що означає «робити» або «створювати». Мейкером називають людину, яка займається творчою діяльністю, результатом якої стає створений власноруч об'єкт. В контексті декоративно-прикладної творчості це можуть бути як прості вироби, створені за допомогою технік аплікації, паперопластики, пластилінографії, ниткографії тощо, так і складніші проекти, виконані за допомогою 3D-друку, лазерного гравіювання тощо. До мейкерських здібностей відносять уміння створювати щось своїми руками. Для розвитку і підтримки цих здібностей потрібна постійна практика, важливо починати з простих технологій, поступово переходячи до складніших. Мейкерські технології, що охоплюють інструменти і методики для самостійного створення чи модифікації об'єктів, знаходять широке застосування в освітній та соціальній сферах.

У контексті роботи з родинами внутрішньо переміщених осіб мейкерство набуває особливого значення, оскільки є дотичним до здоров'язбережувальних технологій, використання яких є критично важливими для цієї категорії населення. Мейкерство завдяки своїй інтерактивності та можливості

впливати на фізичну активність та психічне здоров'я, може відігравати важливу роль у відновленні та підтримці здоров'я особистості. Зупинимось на даному питанні детальніше.

Відзначимо, що мейкерство може мати позитивний вплив на психічне здоров'я через залучення до творчої діяльності. Проєкти, що включають створення власних виробів й передбачають участь у колективних заходах, здатні зменшити рівень стресу та тривожності. Інтерактивні та креативні заходи (майстер-класи, воркшопи, мейкерспейси) дозволяють родинам ВПО відволіктися від важких обставин та знайти нові сенси у власних можливостях. Наприклад, організація майстер-класів з виготовлення простих мейкерських виробів сприяє розвитку умінь, які можуть бути не тільки корисними, але й приносять психологічне задоволення. Висвітлений раніше досвід використання мейкерства із арт-терапевтичною метою у роботі з дітьми із родин ВПО у перші місяці війни дає підстави для висновку щодо ефективності використання декоративних і прикладних технік творчості для подолання стресу та тривожності [3].

Заняття мейкерством може також впливати на соціальну інтеграцію родин ВПО: організація колективних проєктів, в рамках яких проходять майстер-класи, воркшопи творчої спрямованості створює можливості для соціальної взаємодії та формування нових соціальних зв'язків. Це може допомогти в зменшенні почуття ізоляції та покращенні соціальної підтримки. Наприклад, соціальні проєкти, такі як, наприклад, «Тепле коло», що були зорганізовані у ПНПУ імені В. Г. Короленка на базі ветеранського простору-партнера Veteran Hub «Свої тут. ++», сприяють укріпленню соціальних зв'язків між родинами ВПО та місцевими громадами.

Зауважимо, що студенти факультету технологій та дизайну активно використовують мейкерство у сфері декоративно-прикладної творчості як важливий інструмент у роботі з родинами внутрішньо переміщених осіб. Це стало особливо актуальним під час організації у низки творчих майстер-класів, які проходили в рамках зазначеного соціального проєкту «Тепле коло». Мейкерство стало для учасників заходів засобом емоційної підтримки через творчість та соціальної інтеграції. Процес спільної творчої діяльності сприяв створенню дружньої атмосфери та підвищенню рівня залученості кожного учасника, дозволив зміцнити соціальні зв'язки та підтримати родини, які опинилися у складних життєвих обставинах. Особлива увага приділялася тому, щоб кожен учасник мав можливість реалізувати свій творчий потенціал, використовуючи доступні матеріали та техніки. У результаті майстер-класи з мейкерства своєрідною терапією, можливістю відволіктися від повсякденних труднощів і поринути у процес творчості [7; 9].

Цей досвід продемонстрував, що мейкерство в сфері декоративно-прикладної творчості може бути потужним інструментом не лише для розвитку практичних навичок, але й для надання психологічної підтримки та зміцнення соціальної єдності. Таким чином, завдяки спільним зусиллям студентів, викладачів, представника ветеранського простору вдалося створити атмосферу тепла та затишку, задоволення від творчої діяльності, яка допомогла родинам ВПО відчути себе частиною великої університетської спільноти.

Відзначимо, що мейкерство в контексті арт-терапії є потужним інструментом, оскільки творчий процес не лише забезпечує емоційну розрядку (а при створенні певних умов – і соціальну інтеграцію), але й сприяє психологічному відновленню. Об'єднання мистецтва і технологій через мейкерські проєкти може значно полегшити адаптацію родин вимушених переселенців до нових умов, позитивно вплинути на загальне психологічне здоров'я.

Арт-терапія, як метод психотерапевтичного впливу, використовує мистецтво як засіб для відновлення психологічного здоров'я і емоційної стійкості [10]. Мейкерство, в свою чергу, включає використання технологій декоративно-прикладної творчості для створення фізичних об'єктів, що стимулює особистість до прояву творчості і креативності. Використання мейкерства в арт-терапії може мати значний терапевтичний ефект, особливо для родин внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з високим рівнем стресу та емоційного напруження. Арт-терапевтичний ефект мейкерства у сфері декоративно-прикладної творчості у роботі з родинами ВПО досягається низкою чинників впливу на особистість. До основних віднесемо наступні.

По-перше, емоційна підтримка через творчість. Для родин вимушених переселенців, які переживають стрес від переміщення, соціальної ізоляції і економічних труднощів, творча діяльність в рамках мейкерства може слугувати потужним джерелом емоційної підтримки. Залучення в процес створення об'єктів декоративно-прикладної творчості дозволяє учасникам відволіктися від негативних думок і зосередитися на позитивних, конструктивних завданнях. Створення чогось власними руками допомагає знизити рівень тривожності, підвищити самооцінку та відновити відчуття контролю над ситуацією.

По-друге, соціальна інтеграція та взаємодія. Мейкерські майстер-класи, воркшопи, організовані для родин ВПО, можуть сприяти соціальній інтеграції і створенню нових соціальних зв'язків. Спільна діяльність у творчих майстернях або на спеціально зорганізованих тематичних локаціях дозволяє родинам взаємодіяти між собою, обмінюватися досвідом і підтримувати одне

одного. Це допомагає зменшити відчуття ізоляції і покращити соціальну підтримку. Колективна творчість формує нові соціальні зв'язки, створюючи можливості для спілкування і спільного вирішення проблем.

По-третє, психологічне відновлення через досягнення. Проекти мейкерства зазвичай мають кінцевий результат, який може бути фізично відчутним або функціональним. Завершення проекту і результат роботи можуть приносити учасникам відчуття досягнення та задоволення. Це особливо важливо для родин ВПО, оскільки досягнення конкретних цілей, створення чогось нового і корисного допомагає знову відчути власну спроможність і підвищує впевненість у власних силах.

По-четверте, освітні можливості та розвиток навичок. Технології мейкерства в сфері декоративно-прикладної творчості також надають можливість для розвитку нових навичок й отримання знань, що може бути важливим аспектом арт-терапевтичного процесу. Вивчення нових технологій сприяє розширенню кругозору та саморозвитку особистості, освоєння нових технік і технологій створює нові можливості для творчого і професійного зростання, що може позитивно вплинути на загальне психологічне благополуччя членів родин ВПО.

Використання здобувачами освіти факультету технологій та дизайну мейкерства в сфері декоративно-прикладної творчості у соціальних проєктах із підтримки родин ВПО сприяло набуттю ними цінного досвіду взаємодії з родинами вимушених переселенців, що також дозволило удосконалити педагогічні навички у сфері технологічної освіти, продовжувати розвивати професійну компетентність.

Висновок. Використання здобувачами освіти мейкерства в сфері декоративно-прикладної творчості у проєктах із підтримки родин ВПО показало його високу ефективність як інструменту арт-терапії та соціальної інтеграції. Відповідні проєкти підтвердили, що мейкерство може знижувати рівень стресу та тривожності, які часто супроводжують вимушених переселенців. Залучення до творчої діяльності, особливо у колективних форматах, сприяє зміцненню емоційної підтримки, формуванню нових соціальних зв'язків та підвищенню самооцінки учасників. Крім того, цей процес дозволяє розвивати нові навички, що може позитивно вплинути на адаптацію родин ВПО до нових умов життя.

Студенти – майбутні учителі технологій у процесі взаємодії із родинами вимушено переміщених осіб набули навичок не лише використання мейкерських технологій, але і створення атмосферного, теплішого, доброзичливого середовища, яке допомагає родинам відчути себе частиною спільноти, надаючи їм можливість відновити психологічне благополуччя та соціальну стабільність.

Інтеграція мейкерських підходів у соціальну та освітню практику може стати важливим кроком до забезпечення більшої стійкості і благополуччя для родин, які переживають труднощі через переміщення.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження спрямовані на підготовку майбутніх учителів технологій щодо використання мейкерства у різних сферах діяльності при роботі зі здобувачами освіти ЗЗСО.

Список використаних джерел

1. Касьян О. Візуалізація як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти. *Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 18 трав. 2022 р.). Кременчук, 2022. С. 142-150.
2. Квітко Н.М. Використання арт-терапевтичних методів у роботі соціального педагога з внутрішньо переміщеними особами. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 жовтня 2023 р.: збірник наукових праць. Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2023. С. 137-140.
3. Кудря О. В., Орлова Н. С. Арт-терапевтичний ефект майстер-класів із прикладних видів творчості: з досвіду роботи з дітьми із тимчасово переселених сімей в умовах війни. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського «Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку» (27 травня 2022 р.) за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2022. С. 91-96. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19513>.
4. Куліш О.В., Сірик І.В. Методи арттерапії у роботі з дітьми внутрішньо переміщених осіб молодшого шкільного віку. *Науковий журнал «Габітус»*. 2024. Вип. 58. С. 77-82. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/58-2024/13.pdf>.
5. Мейкерство, як інноваційний підхід впровадження STEM освіти. URL: <https://osvita.smila.com/novyny/3692-meikerstvo-yak-innovatsiinyi-pidkhd-vprovadzhennya-stem-osvity>.
6. Практичні способи впровадження STEM-освіти в Україні. URL: <https://b-pro.com.ua/statti/shho-potribno-dlya-vprovadzhennya-stem-osvity-v-ukraini-dumka-eksperta>
7. Різдваїні майстер-класи для родин ВПО та учнів Ліцею № 6 «Лідер» Полтавської міської ради від студентів факультету технологій та дизайну. URL: <http://techno.pnpu.edu.ua/index.php/9959/>
8. Солнишкіна А.А. Використання креативного потенціалу арттерапії в соціальнопедагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2022. Вип. 88. С. 186-190.
9. Студенти і викладачі факультету технологій та дизайну – учасники заходу «Тепле коло» для родин ВПО. URL: <http://techno.pnpu.edu.ua/index.php/9429/>

10. Хіля А.В. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / голов. ред. А.А.Сбруюва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. № 5 (59). С. 394-405

References

1. Kasian O. Vizualizatsiia yak zasib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti zdobuvachiv osvity. *Aktualni pytannia suchasnoi pedahohiky: tvorchist, maisternist, profesionalizm*: materialy III mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kremenchuk, 18 trav. 2022 r.). Kremenchuk, 2022. S. 142–150.
2. Kvitko N.M. Vykorystannia art-terapevtychnykh metodiv u roboti sotsialnoho pedahoha z vnutrishno peremishchenymy osobamy. *Suchasni realii ta perspektyvy sotsialnoho vykhovannia osobystosti v riznykh sotsialnykh instytutsiakh*: materialy Vseukrainskoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii, 27 zhovtnia 2023 r.: zbirnyk naukovykh prats. Kh.: KhNPU imeni H.S. Skovorody, 2023. S. 137-140.
3. Kudria O. V., Orlova N. S. Art-terapevtychnyi efekt maister-klasiv iz prykladnykh vydiv tvorchosti: z dosvidu roboty z ditmy iz tymchasovo pereselenykh simei v umovakh viiny. Materialy KhI Mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii pamiati akademika D. O. Tkhorzhevskoho «*Trudove navchannia ta tekhnolohii: suchasni realii ta perspektyvy rozvytku*» (27 travnia 2022 r.) za zah. red. D. E. Kilderova. Kyiv, 2022. S. 91-96. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19513>
4. Kulish O.V., Siryk I.V. Metody artterapii u roboti z ditmy vnutrishno peremishchenykh osib molodshoho shkilnoho viku. *Naukovyi zhurnal «Habitus»*. 2024. Vyp. 58. S. 77-82. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/58-2024/13.pdf>
5. Meikerstvo, yak innovatsiinyi pidkhid vprovadzhennia STEM osvity. URL: <https://osvita.smila.com/novyny/3692-meikerstvo-yak-innovatsiinyi-pidkhid-vprovadzhennia-stem-osvity>
6. Praktychni sposoby vprovadzhennia STEM-osvity v Ukraini. URL: <https://b-pro.com.ua/statti/shho-potribno-dlya-vprovadzhennia-stem-osviti-v-ukraini-dumka-eksperta>
7. Rizdviani maister-klasy dlia rodyn VPO ta uchniv Litseiu № 6 «Lider» Poltavskoi miskoi rady vid studentiv fakultetu tekhnolohii ta dyzainu. URL: <http://techno.pnpu.edu.ua/index.php/9959/>
8. Solnyshkina A.A. Vykorystannia kreatyvnoho potentsialu artterapii v sotsialnopedahohichnii roboti z ditmy bizhentsiv ta vnutrishno peremishchenykh osibi. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. 2022. Vyp. 88. S. 186-190.
9. Studenty i vykladachi fakultetu tekhnolohii ta dyzainu – uchasnyky zakhodu «Teple kolo» dlia rodyn VPO. URL: <http://techno.pnpu.edu.ua/index.php/9429/>
10. Khilia A.V. Art-terapiia yak obiekt naukovoho doslidzhennia u pratsiakh zarubizhnykh ta vitchyzniannykh vchenykh. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* : nauk. zhurnal / holov. red. A.A.Sbruiuva. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S.Makarenka, 2016. № 5 (59). S. 394-405.